

Микола Леонідович Зарицький
магістрант історичного факультету
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ КИЇВСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ШКОЛИ В. АНТОВИЧА

У другій половині XIX ст. у вітчизняній історичній науці домінуючим видом неформального об'єднання науковців-істориків стали наукові школи. Вони були об'єктивно-необхідною організаційною формою подальшого поступу науково-історичної спільноти, і поруч із цим, а можливо і передовсім вони були дієвим засобом виховання молодих дослідників у сфері суспільних наук. Один з відомих істориків початку XX ст. С. Різдвяний зазначив: «... наука тоді тільки стає наукою в точному сенсі слова, коли з механічної сукупності праць осіб вона стає органічним цілим, що пов'язує масу цих праць єдністю узагальнюючої думки, традиціями відомих методичних напрямків, – тим, що називається «школою» [7, с. 10].

Сучасна історіографічна література трактує поняття «школа» як «сукупність вчених, об'єднаних загальним напрямком наукового інтересу, спільністю наукових поглядів і принципів». При цьому, не зважаючи на визнання певної цілісності школи як наукового колективу, за кожним членом визнається право на індивідуальні риси, які нерідко навіть більш очевидні в його діяльності, ніж традиції наукової школи.

У ході історіографічних досліджень фахівцями були вироблені стійкі критерії, за якими можна визначити істотні ознаки «наукової школи»: 1) комунікативний зв'язок між учителем (вчителями) і учнями, яка полягає в педагогічному і неформальному спілкуванні; 2) спільність методологічних позицій істориків, куди включається категоріальний апарат, за допомогою якого ведеться вивчення історії, принципи і методи роботи з джерелами, розуміння завдань розвитку історичної науки і т. д.; 3) близькість конкретно-

історичних досліджень, взаємозалежність тематики робіт; 4) політична позиція членів неформального наукового угруповання, яка через тісний зв'язок цих людей нерідко збігається, хоча може і різнитися.

У другій половині XIX ст.. в результаті науково-педагогічної діяльності М. Іванишева, а згодом його учня й наукового послідовника В. Антоновича, у Київському університеті св. Володимира була підготовлена ціла плеяда талановитих дослідників, які розпочали інтенсивну публікаторську діяльність у сфері «западно-русской» історії та історії «западно-русского права». Це викликало занепокоєння в середовищі польських науковців, що звикли дивитися на українську історію як на свою регіональну.

Зазначимо, що В. Антонович був уродженцем Бердичівського повіту (м. Махнівка) Київської губернії належав до загалу бердичівської шляхти, певний час працював у Бердичеві [10, с. 6].

Після виходу у світ перших томів «Архива Юго-Западной России» в польській публіцистичній та історичній літературі заговорили про наявність у Києві своєрідного антипольського інтелектуального центру. Юліан Бартошевич, помістивши на сторінках польського біографічного видання статтю про М. Іванишева під назвою «Видавець польських джерел», увів у подальший літературно-полемічний ужиток поняття «Київська історична школа», зазначивши, що вона складає «тенденційно-політичний напрям в історичній науці, інспірований російським урядом для приниження польського елементу в краї» [10, с. 136].

По суті, позицію Антоновича поділяв і його учень М. Грушевський, який уникав афішувати свою належність до «Київської історичної школи».

У написаній при безпосередній участі М. Грушевського розвідці С. Томашівського про наукову діяльність В. Антоновича «Київська історична школа» характеризується як «анахронізм» чи «непорозуміння». «Звісно, – пише далі Томашівський, – Антонович мав учнів, давав їм науковий провід, під його боком виросло нове покоління істориків, та при тім ніякої школи (в розумінні якогось одноцільного історичного напрямку) не заснував, ані не мав

учнів в тім розумінні, оскільки нема між його учнями таких характерних спільних прикмет, щоб оправдати думку про якусь спеціальну історичну школу» [1].

Подібні оцінки характеру «наукової школи», зокрема, викликали принципові заперечення цілого ряду учнів В. Антоновича. Один з представників старої генерації В. Щербина в «Спогадах про Антоновича» виділив організаційний аспект діяльності Антоновича, зазначивши, що навколо нього завжди гуртувалися учні, які виявляли особливу зацікавленість «южнорусской» історією. Із числа перших його вихованців у цьому напрямі він називає М. Дашкевича, О. Левицького, І. Каманіна, Я. Шульгіна й В. Науменка [11].

Думку про існування «Київської історичної школи Антоновича» поділяє іще один вихованець історика А. Верзилов, який стверджував, що кафедра в прямому значенні слова і переносному розумінні – любов до юнацтва, доступність В. Антоновича послуговували виправдовуванням цілої школи істориків й археографів, що утворювали свої вже школи, створювали кафедри й навчальні заклади [3, с. 74].

В. Пічета виділив кілька, на його погляд, характерних рис цієї неформальної наукової організації. Серед них: а) тематична єдність досліджень (українознавство); і б) спільність методики дослідження (документалізм, критицизм, реалізм). В. Пічета також наголошує на важливості педагогічно-комунікаційної функції творця історичної школи [9, с. 296].

Вже у другій половині 20-х років ХХ століття намітилися дві найбільш типові тенденції в підході до інтерпретації поняття «Київська історична школа». Одна з них продовжувала лінію М. Грушевського і С. Томашівського стосовно характеру історичної школи.

Речником іншої теорії став Д. Дорошенко, який веде мову про «Київську історичну школу» переважно в контексті навчально-педагогічного об'єднання. Говорячи про школу Антоновича, – констатує він, – не треба це

розуміти в тім смислі, що він виховує таких своїх учнів та наслідувачів, які б, перейнявши його методи, засвоїли також і його загальні погляди і потім розвивали їх та удосконалювали у своїх власних працях. Такої школи Антонович не творив. Зате він зумів організувати надзвичайно широке дослідження української історії своїми учнями, поставивши їм завдання, давши їм теми й керуючи їх першими кроками на дослідницькому полі. І прямо зазначає, що він в університеті зпоміж своїх учнів витворив цілу школу вчених, які займалися вивченням історії окремих областей України й Білорусі [4, с.110].

Зовсім іншу, принципову позицію щодо «Київської історичної» зайняв Д. Багалій. Критикуючи Грушевського за нівеляцію ролі школи Антоновича в його професійному ставленні, він доходить висновку, що «Грушевський явився в свій час окрасою цієї школи, але вийшов, як і всі інші, з цієї школи» [5, с.118]. Саме поняття «наукова історична школа» Д. Багалій розуміє досить широко, підкреслюючи, що «київських істориків об'єднував документалізм і в певній мірі спільність ідеології». На основі цих критеріїв Багалій кваліфікує «Київську історичну школу» як «документальну» і вважає, що вона склалася як з учнів Антоновича, так і почасти зі сторонніх осіб, об'єднаних спільним науковим інтересом до вивчення історії України (переважно Правобережної) і спільною архівною базою.

В українській історіографії інтерес до проблеми виявляли переважно дослідники діаспори, а саме: О. Оглоблин, Л. Винар, О. Пріцак. О.Оглоблин, відмічаючи науково-організаційний хист Антоновича, підкреслює, що саме від розбудованої ним «Київської історичної школи» «пішла вся новітня українська історіографія» [8, с.99].

Тези О. Оглобина стосовно «Київської історичної школи» поділяє його учень Л. Винар. «Школу документалістів, – пише він, – в головній мірі об'єднувала їхня історична тематика, що у великій мірі базувалася на джерельнім дослідженні історії Правобережжя, а також методологія історичного досліджу» [9, с.294].

Дещо іншу позицію щодо «Київської історичної школи» займає О. Пріцак. Насамперед, він цілком слушно стверджує, що процес її творення тривав майже сорок років і не може розглядатися як одноразовий акт, пов'язаний лише з іменем Антоновича. «Київську історичну школу, – констатує він, – задуману М. Максимовичем, а остаточно оформлену В. Антоновичем, слушно підкреслити в науці назвою українська документальна історична школа» [2, с.208].

В останні роки тема «Київська історична школа» привертає особливу увагу боку істориків. Свідченням цього є поява перших монографічних праць брянського дослідника С. Михальченка, який під школою В. Антоновича розуміє «не всіх учнів Антоновича і навіть не всіх, що працювали над історією України, а лише одинадцять осіб, які написали дослідження з історії окремих земель давньої Русі».

Нові можливості для більш чіткої ідентифікації «Київської історичної школи» продемонстровані в дослідженнях сучасних українських істориків Г. Мернікова, В. Ващенко, О. Кияна.

О. Киян зазначає, що головним здобутком науково організаторської діяльності В. Антоновича як у Київському університеті, так і за його межами, стала поява цілої плеяди дослідників східнослов'янської і, зокрема, української історії, об'єднаних у рамках неформальної організації, що отримала в історіографії статус історичної школи. Протягом усього періоду існування ця організація виконувала подвійну функцію – загальноосвітню, що мала ставлення до переважної більшості його учнів, і власне дослідницьку, яка охопила порівняно невеликий науковий контингент вихованців Антоновича.

Витоки цього історіографічного феномена він простежує з 70-х років XIX століття, коли з'являється «старша генерація» вихованців Антоновича, серед яких значаться О. Левицький, М. Дашкевич, І. Каманін, П. Голубовський, І. Линниченко, Д. Багалій та інші відомі дослідники, передусім української історії [6, с. 38].

Таким чином, важливу роль в розвитку української історичної науки відіграв В. Антонович. І його варто розглядати не лише як відомого історика, але й як педагога та організатора. Він та його учні відіграли провідну роль в утворенні української історії, як науки. Їм вдалося провести значну кількість досліджень і написати історію українських земель. Їм належить роль першовідкривачів, адже свої роботи вони писали на основі архівних джерел та археологічних знахідок. Головним досягненням школи Антоновича.

Джерела та література:

1. Білодід В. Історіографія української етноментальності: В.Б. Антонович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Bilodid_Volodymyr/Istoriografii_ukrainskoi_etnomenalnosti.
2. Босенко Н. Національний контекст діяльності «київської історичної школи» другої половини XIX – поч. XX ст. / Н. Босенко // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка] : зб. наук. пр. – Кіровоград. Серія, Історичні науки С. 206-214.
3. Верзилов А. Памяти Владимира Бонифатьевича Антоновича/ А. Верзилов.// Син України Володимир Боніфатійович Антонович. – Т.1. – К., 1997. – С. 71 – 74.
4. Дорошенко Д. Володимр Антонович в українській історіографії/ Д. Дорошенко// Син України Володимир Боніфатійович Антонович. – Т.1. – К., 1997. – С. 105 – 110.
5. Зашкільняк Л. Історична концепція М. Грушевського в контексті східноєвропейської історіографії початку XX ст. / Л. Зашкільняк //Вісник Львівського університету. – Львів,1997. – Серія історична. – Вип. 32. – с .118
6. Киян О. Життєвий та творчий шлях В. Б. Антоновича / О. Киян //Український історичний журнал. – К.: «Наукова думка», 1991. – Вип. 2. – 160 с.
7. Левицька Н. Участь науково-педагогічних працівників вишів у популяризації українознавства та протидії русифікаторській політиці

царату (друга пол. ХІХ– поч. ХХ ст.) / Н. Левицька // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць. – К., 2012. – Вип. 65. – С. 10-17.

8. Оглоблин О. Пам'яті Дмира Багалія / О. Оглоблин // Український історик. – 1988. – № 01. – С. 97-100
9. Острянюк А. Наукові історичні школи в Україні: фантоми української історіографії / А.Острянюк // Історіографічні дослідження в Україні. – 2012. – Вип. 22. – С. 293–310.
10. Ступак Ф. Сторінки життя та діяльності В. Антоновича / Ф. Ступак // Грані. – 2014. – № 9. – С. 135-138.
11. Щербина В. Воспоминание о В. Б. Антоновиче / В. Щербина // Чтения в историческом обществе Нестора-Летописца. Кн.21. – Вып. 1-3. – К., 1909. – С. 52 -57.
12. Ярмошик І. Володимир Антонович та історичне краєзнавство Волині другої половини ХІХ ст./ І. Ярмошик. – Житомир, 2002. – 44 с.